

Prof. dr. Hamit KABA
(Tiranë)

STUDIME BRITANIKE PËR KUFIJTË SHQIPTARO - JUGOSLLAV GJATË LUFTËS SË DYTË BOTËRORE

Gjatë Luftës së Dytë Botërore (LDB) janë përgatitur një numër studimesh për kufijtë veriorë të shtetit shqiptar të pasluftës, të cilat gjenden në arkivat britanike e amerikane. Studimet u përgatitën kryesisht nga institucionet e specializuara për marrëdhëniet ndërkombëtare dhe kufijtë, në shërbim të Foreign Office apo të Departamenti i Shtetit (Department of State). Shumica e studimeve që njohim u hartuan nga Instituti Mbretëror i Marrëdhënieve Ndërkombëtare pranë Oxfordit në Londër. Studimet e ndërmarra synonin t'u paraprinin vendimeve të pritshme të Fuqive të Mëdha aleate, për riorganizimin e Ballkanit e, më gjerë, të Evropës e të botës. Një vështrim i thjeshtë krahasues i dokumentacionit britanik dhe amerikan për problemin e kufijve të Shqipërisë me Jugosllavinë, të çon në përfundimin se alternativat e ofruara nga SHBA ishin më realiste e të pranueshme se ato britanike, por asnjëherë të mjaftueshme për të përmbushur aspiratat e shqiptarëve.

Studimet e para britanike për të ardhmen e Shqipërisë dhe kufijtë e saj i ndeshim që në fillim të vitit 1941, para shpalljes së Kartës së Atlantikut, deklaratës së Kombeve të Bashkuara (janar 1942) dhe deklaratave të dhjetorit 1942 të aleatëve të mëdhenj,

për ringritjen e shtetit shqiptar pas mbarimit të luftës. Studimet, për arsye të njohura shtohen veçanërisht në vitet 1943 - 1944. Dokumentacioni britanik i viteve 1941 - 1942 priret nga ideja e rinjohjes së kufijve të shtetit jugosllav të periudhës së parapushtimit dhe copëtimit të Jugosllavisë, si dhe cedimit të mëtejshëm të kufijve të shtetit shqiptar. Në studimet e mëvonshme shtohen dozat e realizmit, por në asnjë rast nuk parashikohet ndonjë alternativë që do të çonte në bashkimin e plotë të territoreve shqiptare. Një tjetër karakteristikë që më duhet të përmend, ka të bëjë me faktin se në dokumentet britanike ishte skicuar ideja e ringritjes së shtetit të pavarur shqiptar, përpara daljes së Kartës së Atlantikut dhe deklaratës së bërë nga Ideni në Dhomën e Komuneve, më 17 dhjetorit 1942.

Në studimet britanike mbizotëron ideja se shteti shqiptar do ta kishte të vështirë të qëndronte në këmbë i vetëm, pa ndihmën e të tjerëve, për shkak të orekseve nacionaliste të fqinjëve grekë e jugosllavë, vështirësive ekonomike e financiare, aftësive jo të arrira qeverisëse të shqiptarëve etj. Për të ruajtur interesat britanike në Ballkan dhe për të “garantuar” të ardhmen e shtetit shqiptar, janë hartuar projekte të ndryshme, brenda të cilave do të gjente zgjidhje edhe problemi shqiptar: përkatësisht në formën e një Federate apo Konfederate; Bashkimi apo Pakti Ballkanik; Federatë të Vendeve të Evropës Lindore. Janë projektuar gjithashtu skema të tilla, si vënia e shtetit shqiptar nën një mandat britanik apo amerikan, protektorat, madje edhe qenien e tij nën mbikëqyrjen e një organizmi kolektiv, të ngjashëm me Lidhjen e Kombeve, e cila mund të krijohet pas mbarimit të LDB. Duhet të përmendim se Jugosllavia e veçanërisht Greqia përfshiheshin në zonën e interesit britanik, ndërsa Shqipëria ishte në periferi të interesave britanike e amerikane.

Më poshtë po ju referohem disa studimeve konkrete për të ardhmen e Shqipërisë dhe kufijtë e saj pas LDB, të gjetura në Arkivat Kombëtare Britanike në Londër. ***Studimi i parë*** që kam

pasur mundësi të njoh titullohet: **“Realizueshmëria e shtetit të ardhshëm shqiptar”**¹. Ai u hartua më 18 shkurt 1941 nga zoti Andry Rajan (Sir Andreë Rayan²), me porosi të Institutit Mbretëror të Marrëdhënieve Ndërkombëtare, Departamenti: Kërkimi i Jashtëm dhe Shërbimi i Shtypit pranë Balliol College në Oxford. Autori në përgjithësi mendon se, shteti shqiptar i pasluftës duhet të ketë të njëjtët kufij si të paraluftës. Por, Britania e Madhe, shton Rajan, nuk duhet ta privojë Jugosllavinë nga ndonjë pjesë e rëndësishme e territorit të saj, duke ia dhënë atë Shqipërisë. Përkundrazi, arsyeton ai, Jugosllavia mund të aspirojë pjesë të veriut të Shqipërisë. Duke dashur ta legalizojë cedimin e kufijve të Shqipërisë në favor të Jugosllavisë, ai sjell një referencë të gazetës *“The Times”*, sipas të cilës edhe Hitleri u kishte ofruar ministrave jugosllavë, që e vizituan atë më 14 shkurt 1941, në shkëmbim të një aleance me Jugosllavinë, territore shqiptare, që përfshinin qytetin e Shkodrës dhe pjesën e luginës së Lumit Drin. Për autorin ndonjë cedim i kufijve të Shqipërisë në veri nga pikëpamja ekonomike, do ishte më pak i ndjeshëm, se sa ndonjë cedim në jug, në favor të Greqisë. Rajan mendonte se shtetit shqiptar të pasluftës, për të mbijetuar do t’i duhej të përfshihej në një Pakt Ballkanik, ku do të aderonin edhe vendet e tjera të këtij rajoni. Sidoqoftë, Rajan dukej më realist kur arrinte në përfundimin se “Shqipëria nuk zotërohet me forcë, por ajo duhet lënë e lirë që të pranojë ose refuzojë kontrollin [e huaj], për të përfituar apo lënë mënjanë ndihmën e tyre”³.

Studimi i dytë “mbi kufijtë shqiptaro - jugosllavë” u hartua në janar 1942 nga R.G.D. Laffan⁴, i të njëjtit institut të

¹ *The National Archives (London)* (më tej: *TNA*), FO 371/29711, Realizueshmëria e shtetit të ardhshëm shqiptar, shkurt 1941, f. 77-88.

² Andrew Rayan, konsulli i Përgjithshëm i Britanisë së Madhe në Shqipëri në vitet 1936-1939.

³ *TNA, po aty.*

⁴ *TNA*, FO 371/33107, Kufijtë shqiptaro-jugosllavë, përgatitur nga R.D.G. Laffan më 6 janar 1942.

përmendur më lart. Pjesën kryesore e tij e zë problemi i kufijve shqiptaro - jugosllavë. Autori sjell dy versione për të ardhmen e Shqipërisë dhe problemin e kufijve të saj: 1. Shqipëria - shtet tërësisht i pavarur. 2. Shqipëria - shtet i pavarur, por i përfshirë në një Federatë Ballkanike, apo në një Federatë të gjerë të vendeve të Evropës Lindore. Autori analizon dy situata hipotetike në lidhje me kufijtë e Shqipërisë: Në situatën parën Jugosllavia presupozohet të merrte një minimum territoresh shqiptare; ndërsa në versionin tjetër asaj duhej që t'i përmbusheshin të gjitha pretendimet tokësore ndaj Shqipërisë. Të dyja versionet analizohen nga pikëpamja etnologjike, strategjike dhe ekonomike. Autori mendon se nga pikëpamja etnologjike nuk mund të justifikohen pretendimet jugosllave, sepse brenda kufijve të shtetit shqiptar nuk ka pakica sllave. Përkundrazi, mbështetur në këtë kriter do të ishte Jugosllavia ajo që duhej t'i kthente Shqipërisë territoret ku banonin shqiptarët. Autori mendonte se Jugosllavia kishte avantazhe strategjike me kufirin e parapushtimit të saj, ndërkohë që ndryshimet e mëtejshme do të ishin komplet në favor të saj, dhe krejt në disfavor të Shqipërisë. Duke e parë të pamundur daljen e Serbisë në portin e Selanikut, ai mendon se Jugosllavisë i duhej një rrugë komunikimi përmes Shkodrës dhe zonës rreth saj, që do të përfshinte edhe Lezhën. Edhe nga pikëpamja ekonomike Laffan gjykon se Serbisë i duhej të siguronte një dalje në Adriatik, duke ndërtuar rrugë hekurudhore, që do të kalonte në Shkodër, duke përfshirë ultësirën e Drinit dhe portin e Shëngjinit (Medua). Sipas tij, Jugosllavia do të bënte të mundur atë që nuk e kishin bërë shqiptarët, përmirësimin dhe drenazhimin e tokave rreth liqenit të Shkodrës. Në variantin tjetër parashihej dhënia Jugosllavisë jo vetëm e Shkodrës dhe e Shëngjinit, por e gjithë Shqipëria Veriore. Pyetjes se a do të ishte në gjendje të mbijetonte shteti i pavarur shqiptar, duke e gjymtuar më tej trupin e tij, ai do t'i përgjigjej në mënyrë cinike, se edhe nëse Shqipëria humbet veriun e saj, ajo mund të mbijetojë, sepse

në fund të fundit, “në çdo rast ajo duket e paaftë të ekzistojë”. Autori e përfundon studimin me parashikimin ogurzi se “fat i ardhshëm i Shqipërisë përfundimisht është ndarja e saj nga fqinjët, ose përfshirja në një Federatë të gjerë të vendeve të Evropës Lindore, por të pa dominuar nga fqinjët”.

Majori Barbruk (Barbrook), një ish oficer britanik në xhandarmërinë shqiptare gjatë kohës së Zogut, u ngarkua t’u bënte oponencën dy studimeve më të fundit për “kufijtë shqiptaro - jugosllavë” dhe për “Shqipërinë”. Ai do të sillte mendimet e tij, të cilat në thelb e kundërshtonin projektin mbi kufijtë në disa pika të rëndësishme. Barbruk nuk shihte ndonjë arsye që Shkodra t’i bashkohej Jugosllavisë, për të garantuar daljen e Serbisë në det përmes ndërtimit të ndonjë hekurudhe. Sidoqoftë, ai besonte se Jugosllavia nuk do të pajtohej me kufijtë ekzistues dhe prandaj e quante të arsyeshme krijimin e një federate ballkanike, kufijtë e brendshëm të së cilës do ta humbnin rëndësinë⁵.

Studimi i tretë i titulluar: “**Shqipëria si një problem ndërkombëtar**” u përgatit më 23 shkurt 1943⁶, nga dy studiues me emër të Institutit Mbretëror të Marrëdhënieve Ndërkombëtare - Mekartni (Macartney) dhe Laffan. Studimi analizon më në thellësi problemin e së ardhmes së Shqipërisë. Në të një vend të konsiderueshëm zë edhe problemi i kufijve të ardhshëm të Shqipërisë. Rikthimi i Shqipërisë në kufijtë e vitit 1926, do të linte nën Jugosllavi një numër të madh shqiptarësh, të përfshirë në këtë kohën e këtij studimi në Shqipërinë e Madhe të krijuar nga Fuqitë e Boshtit. Sipas dy autorëve të përmendur, tek shqiptarët e këtyre zonave ishte rritur ndërgjegjja kombëtare, në mënyrë të veçantë në Dibër, Strugë, Kosovë dhe rrafshinën e Metohisë. Jugosllavia në mbarim të luftës do të rikërkonte territoret e bashkuara me Shqipërinë nga Fuqitë e Boshtit, por mund të pretendonte më tej

⁵ TNA, FO 371/37135, Shënime për Shqipërinë, Nënkomiteti Ushtarak, Sekretariati i Rindërtimit drejtuar FO, më 30 dhjetor 1942.

⁶ TNA, FO 371/37135, Shqipëria si problem ndërkombëtar, shkurt 1943.

për Shkodrën dhe luginën e Lumit Drin. Situata që do të krijohej do të ishte e vështirë, dhe detyrimi ndërkombëtar për të vendosur kufij të arsyeshëm ndërmjet dy vendeve mund të mos pranohej nga asnjëri prej tyre, gjë që do të sillte mungesë stabiliteti në Ballkan.

Siç del nga dokumentacioni britanik, qeveritë mbretërore jugosllave e greke në marrëveshjen e nënshkruar prej tyre, më 15 janar 1942, kishin pranuar ringritjen e shtetit të pavarur shqiptar të pasluftës dhe përfshirjen e tij në Bashkimin Ballkanik. Qeveria mbretërore jugosllave në emigracion nuk kishte paraqitur pretendime territoriale direkt për Shqipërinë, por nëse Greqia do ta bënte këtë gjë edhe Jugosllavia do të paraqiste kërkesat e veta. Në mënyrë të veçantë, qeveria jugosllave në emigracion ishte shprehur e prerë, për të mos lënë “asnjë inç nga territori i saj për Bullgarinë, Shqipërinë e Greqinë”. Ndihmës ministri i Jashtëm i qeverisë jugosllave në emigracion, Gavril Stojadinoviç, në bisedimet e zhvilluara në Kajro me delegacionin bullgar më 6 shtator 1943, kishte deklaruar, “në lidhje me pretendimet e nënkuptuara të Shqipërisë për krahinën e Kosovës e Metohisë, do të duhej një tjetër 28 qershor 1389 për të lënë Kosovën., dhe më tej shtonte: “serbët më parë lënë Beogradin se sa Kosovën”⁷.

Së katërti, një studim i posaçëm **për kufijtë shqiptaro - jugosllavë** u hartua nga Departamenti i Kërkimeve në Foreign Office, më 31 korrik 1943, i cili mori formë të plotë në gusht 1944⁸. Duke gjykuar mbi bazën e kriterit etnik pranohej se, kufijtë e vendosur në vitin 1941 ishin në të vërtetë edhe kufij politikë ndërmjet të dy vendeve, të cilët ndanin realisht shqiptarët dhe sllavët. Por, po qe se merreshin në konsideratë kriteret gjeografike dhe ekonomike, do të duhej që Ulqini dhe lugina e sipërme e

⁷ *National Archives and Record Administration (NARA)*, RG 226, Raport informativ i Harold E. Prude dhe T.A. Thornton, shtator 1943.

⁸ *TNA*, FO 371/37135, Kufijtë shqiptaro-jugosllavë, Departamenti i Kërkimit (FO), 26 gusht 1944.

Drinit të Zi t'i jepeshin Shqipërisë, ndërsa Jugosllavia duhej të mbante Gucinë, Plavën, Fushën e Kosovës dhe zonën e sipërme të Vardarit. Përmendej se rrafshinës së Metohisë duhej t'i kushtohej një vëmendje e veçantë. Sipas këtij studimi si kufi natyral ishte kurrizi vijëndarës ndërmjet rrjetit të Drinit dhe rrjeteve të Vardarit dhe Danubit. Tharja apo drenazhimi i liqenit të Shkodrës kërkonte trajtim të veçantë ndërkombëtar dhe serbët kishin interesa të veçanta për lidhjet ekonomike ndërmjet Shqipërisë së Veriut dhe Adriatikut, prandaj u duhej siguruar një dalje në Adriatik. Nga pikëpamja strategjike vija kufitare ndërmjet të dy vendeve gjykohej si krejt në favor të Jugosllavisë. Sipas këtij studimi, për të ruajtur të ndarë shqiptarët dhe sllavët do të kishte qenë më mirë që i tërë baseni i Drinit t'i jepej Shqipërisë. Por, Jugosllavia kishte interesa strategjike për të vendosur lidhje ndërmjet Shqipërisë së Veriut dhe portit të saj të Kotorrit. Studimi e shihte problemin edhe në prizmin e së drejtës historike, duke justifikuar pretendimet e historianëve serbë për të mbajtur tokat shqiptare nën Jugosllavi, si dhe zotërimin e Shkodrës dhe rrethinave të saj. Në studim pranohet si e drejtë që Shqipëria të merrte disa territore nga Jugosllavia, të cilat përfshinin një popullsi rreth 80.000 banorë, ndërsa 350.000 të tjerë do të vazhdonin të mbeteshin nën Jugosllavinë. Por edhe ato pak ndryshime që rekomandoheshin shiheshin si të vështira për t'u realizuar. Si rezultat, gjykohej si e pamundur që të ndryshonin kufijtë e vendosur në vitin 1926. Si rrugëzgjdhje, për të kënaqur të dyja palët shihej mundësia e vendosjes paraprake të Shqipërisë nën drejtimin e një fuqie të paimentuar, dhe më pas anëtarësimi i saj në një Federatë Ballkanike, anëtare e së cilës do të ishte edhe Jugosllavia.

Në periudhën prill - shtator 1943 në mjediset ushtarake e diplomatike të Britanisë së Madhe ka pasur diskutime mbi zbarkimin e trupave aleate në Shqipëri e Kosovë, brenda kuadrit të një zbarkimi në Ballkan. Në dokumentacionin e deklasifikuar së fundi, vihet në dukje dilema, se si do t'i konsideroheshin tokat e

bashkuara shqiptare, një territor armik apo mik, dhe si do të administroheshin ato nga aleatët. Për ushtarakët e lartë britanikë Shqipëria duhej konsideruar një territor armik, ndërsa për Ministrinë e Jashtme një vend mik. Në rrethanat kur rikthimi i territoreve shqiptare konsiderohej një alternativë e pamundur, aleatët anglo - amerikanë i trembeshin hakmarrjes së trupave jugosllave pas kthimit të tyre në Kosovë. Në një dokument të FO mbi “situatën shqiptare” të datës 25 gusht 1944 parashikohej që në Kosovë të ndërhnin 5000 forca amerikane, detyrë kryesore e të cilëve do të ishte shmangia e hakmarrjes së tmerrshme dhe mbrojtja e kosovarëve irredentist nga trupat jugosllave⁹. Por ky shqetësim i drejtë nuk u materializua, dhe më vonë ndodhën ato që priteshin. Në DSH dhe në FO duket se kishte një besim të pajustificuar tek Titoja. Masakrat jugosllave mbi shqiptarët nën Jugosllavi duket se nuk i shqetësuan britanikët, të cilët sipas një raporti të ambasadorit britanik në Beograd në pranverë 1945, ishin plotësisht në dijeni të tyre, por qëndronin në rolin e soditësit.

Në rrethanat kur britanikët u detyruan të hiqnin dorë nga zbarkimi në Ballkan, kur forcat e brendshme si në Jugosllavi dhe në Shqipëri po fitonin prioritet, dhe kur Bashkimi Sovjetik po futej ushtarakisht në vendet e Ballkanit, diplomacisë britanike, përveç Greqisë, i mbeteshin pak ose aspak mundësi për të vendosur për të ardhmen e popujve të këtij rajoni. Në gusht 1944, në FO do të pranonin se problemi i kufijve Shqipëri-Jugosllavi do të ishte atribut kryesisht i forcave që do të vinin në pushtet në Jugosllavi. Nëse në Jugosllavi do të vinin në pushtet pak a shumë forcat e para vitit 1941, nuk do të kishte kërkesa për territore shqiptare, por as do të lëshohej ndonjë pjesë nga ato që kishte pasur para pushtimit. Nëse Tito dhe kolegët e tij do të kishin forcën kryesore në qeverinë e ardhshme, Shqipërisë mund t'i bëheshin disa

⁹ Paskal Milo, “Fuqitë e Mëdha dhe çështja e Kosovës gjatë dhe në përfundim të Luftës së Dytë Botërore”, në *Konferenca e Bujanit*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë, 1999, f.50.

koncesione territoriale. Në mbështetje të kësaj teze përmendet një raport i muajit prill 1944, që vinte nga Misioni Britanik pranë Titos, në të cilin thuhej: “e ardhmja e Kosovës do të vendoset në një plebishit, ndërsa kufijtë e saj po të jetë e nevojshme do të rregullohen në favor të Shqipërisë”. Si variant i fundit shihej shpërbërja e Jugosllavisë dhe dalja më vete e shtetit serb. Në këtë rast jo vetëm që s’do t’i lëshohej asnjë territor Shqipërisë, por do Serbia të kishte pretendime territoriale ndaj tij.

Deklarata e Konferencës së Jaltës në shkurt 1945 vulosi përfundimisht restaurimin e Jugosllavisë në kufijtë paraluftës, duke i lënë disa qindra mijë shqiptarë të Kosovës dhe viseve të tjera nën Jugosllavi. Aspiratat e shqiptarëve për bashkim morën sërish një goditje të madhe, ndërsa shteti i pafuqishëm shqiptar ishte i rrezikuar nga pretendimet greke për Shqipërinë e Jugut. Shqipëria shkoi në Konferencën e Paqes së Parisit, duke mos pasur një qeveri të njohur nga ish - aleatët anglo - amerikanë, e cila nuk ishte pranuar në Organizatën e Kombeve të Bashkuara dhe pa status juridik si vend aleat.

